

דימוקרטיה, עסקנות, ושילוב הדורות

מ. קיטרון

תלבש כדי להגביר (או לאפשר) את השתתפותם הישירה של ההמונים בדיוניה ובהכרעותיה? מה הדפוסים החברתיים לכך, מה יהא הנוהג הדימוקרטי, על מנת שלא יפגע בכושר הביצוע (הטעון ריכוז במידה לא־קטנה) ועם זה יקצר את המרחק בין הרובד הנמוך ביותר להנהגה העליונה? המפר לגה הפוליטית כך טיבה שהיא עוסקת בענינים הדורשים הכרעה בכל שעה מחדש ונתונים תמיד לפירוש מעשי ("טכסיסי") שונה. קצב החיים הפור ליטיים בתקופתנו אינו מרשה בהרבה מקרים דיון ממושך, דרך כל שכבות התנועה ומוסדותיה. המר חק הרב בין תאי היסוד ובין ההנהגה הפוסקת הלכות סכנה בו, והרבה תלוי בתחושתם של אנשי המוסדות המרכזיים ובכשרונם לקלוט ולפרש נכור נה את רחשי הלב של המוני חבריהם. ואולם תחושה זו ניתנת רק מתוך כשרון טבעי או בדרך נסיון ממושך, ואינה כפופה להחלטות, ולסדר אר־גוני קבוע.

והנה, מפלגה הנמצאת באופוזיציה, שכל־יזינה העיקרי הוא הפירסום וההצהרה, יש בידה — ומענינה — להביא חלק גדול יותר מנושאי דיוניה לידיעת חבריה ואוהדיה. המפלגה האחראית לשל־טון מוגבלת הרבה יותר בכל צעדיה, שהרי כל גילוי־דעת משלה יש לו תוקף מחייב, ופירסום יתר או מוקדם עשוי לפגוע ביעילות ההחלטה וערכה. כרבות מידת האחראיות לשלטון, כן תרבי נה ההגבלות ויגדל הקושי בשיתוף ההמונים בבני־רור ובהכרעה.

בעיות אלה עומדות לפני כל המפלגות הסוצי־אליסטיות הגדולות, ואינן מיוחדות לנו. אך הדבר רים המיוחדים למציאות הישראלית אינו גורע מן הקשיים בהגשמת עקרונות הדימוקרטיה. די למ־נות את החשובות שבסגולות המיוחדות אותנו, כדי לעמוד על השוני.

כמעט כל הסתדרויות הפועלים הגדולות בעור־לם עשויות מקשה אחת מבחינה פוליטית, ומכל מקום, יש במרכזן זרם פוליטי אחד שמסביבו מת־לקטים בלתי מוגדרים או מוגדרים למחצה; ואילו הסתדרות העובדים שלנו יש בתוכה כמה מפלגות, מהן אחת אופוזיציונית שיש לה משקל כמותי ואיכותי ניכר, וגם ההמונים הקרויים בלתי מפלג־תיים מגלים ערות פוליטית במידה בלתי־משוערת

אגב הויכוח הפוליטי בתוכנו ניתנה הדעת על בחינותיה וגילוייה השונים של הדימוקרטיה הישראלית. נשמעת בקורת על מידת השתתפר־תם של ההמונים בהכרעה ובשלטון, על קשיבור־תם של האוחזים בהגה להלכי רוח ודעות הקהל, על שימושם היעיל של כלי השלטון ודפוסיו. אך מחוץ למתנגדים המושבעים לדימוקרטיה, משתי הקצוות, אין ערעור על שתי הנחות יסוד: א. ב־מדינת ישראל קיים משטר דימוקרטי, ובדין שיר־סיף להתקיים; ב. המשטר עצמו יוצר את הדפ־סים ומעלה מתוכו את האמצעים הדרושים להג־שמת הדימוקרטיה. הויכוח הוא בעיקרו על הבי־צוע והשכלול, ובמידה קטנה יותר על העקרון ועל המבנה לכשעצמו.

אם כי ההוי של המדינה, ומעלותיה וחסרונ־תיה של האוכלוסיה כולה, משתקפים נאמנה בארגונים הציבוריים, הרי הבקורת על דרכי הדי־מוקרטיה בתוך הארגונים הללו פנימה חריפה לא פחות מן הפולמוס הפוליטי הכללי. וכיון שתנועת הפועלים היא, מכל הבחינות, חוטה־השדרה של הציבור הישראלי, מטבע הדברים שהבקורת ערה ביותר במסגרותיו הארגוניות של צבור זה. על אחת כמה וכמה, כשלגבי תנועת הפועלים אין המבנה הדימוקרטי רק מכשיר חשוב בלבד, אלא גם עיקר חיים ומחשבה, ואולי עיקר־העיקרים. לא לחינם מרבים חברי מפלגת פועלי ארץ ישראל וחברי ההסתדרות בכללה להתווכח, בעל־פה וב־כתב, על בעיות הדימוקרטיה בתנועה. אותם ההר־הורים והויכוחים מצויים גם בשורות מפ"ם, אלא שבמפלגה זו המצב הרעיוני הפנימי, והטכסיס הפוליטי החיצוני, מטילים איפול על הפלוגתה ומחייבים את המהרהרים לכבוש יצרם, לפחות כלפי חוץ.

ואולם אין להתבייש בלבטי הדימוקרטיה הצבורית בתוכנו, כשם שאין להפריז בקשיים. ההתעלמות מהבעיה מונעת את הפעלת הכוחות העשויים לפתור אותה, במישרין או בעקיפין; ההפרזה נותנת מקום לניצול דאגתו הכנה של הציבור למען מטרות אישיות או גושיות.

הסתדרות העובדים המונה מאות אלפי חברים, החולשת על כל שטחי חייהם, שתפקידיה מרובים ופעולותיה רחבות־היקף — מה צורה ארגונית

החיים הציבוריים. אם נוסיף לתמונה זאת את העובדה הנוקבת של חוסר השכלה אלמנטרית בשכבות רחבות למדי של האוכלוסיה, נראה את בעיית הדימוקרטיה בתוכנו באור אחר לגמרי ממה שנוהגים לנסחה ביוכוחים למיניהם. לא שאלת הצורות הארגוניות וחופש הביטוי היא העיקר, כי אם מידת היכולת להשתמש בדפוסים הקיימים. לא די, למשל, שמעלגת פועלי ארץ-ישראל תעמיד לדיון בסניפים איזו שאלה נכבדה, כדי שמרכז המפלגה יוכל לעמוד על הלכי הרוח בקרב החברים. במקומות הרבה לא יערך כל בירור ודיון, אלא אם יעשה המרכז לארגון האספות לכל פרטיהן, ויש סניפים שבהם לא תיערך האספה גם לאחר כל המאמצים מלמעלה. אין זו איפוא שאלה של המצב הארגוני בלבד. עיקר התקלה הוא שהמוני החברים אינם אמונים עדיין על בירורים, אינם יודעים טיבו של הנושא הנידון, ואף אינם מעוניינים בו. לשון אחרת: חלקים ניכרים מן התנועה הם חסרי הכשרה ורצון לנצל מלוא זכויותיהם הדימוקרטיות. הפעולה המרובה שנעשתה אין בה כדי סיפוק הצרכים. ואין להתנחם בעובדה שבדרך כלל גילו ההמונים תבונה ושיקול דעת. השאננות בנקודה זו סכנה בה.

ג.

בעיית ההמונים הנוקבים להדרכה אלמנטרית ולחינוך ציבורי אינה ממעטת את פרשת החוגים המושרשים בתנועה, בעלי הכרה ונסיון ציבורי, המתבלטים, חוג חוג לפי דרכו והשגחתו, בבעיית הביטוי וההשתתפות בהשפעה על דרך מפלגתם. חוגים אלה הם חשובים עד מאוד, הם בדרך כלל נושאי התנועה ולוחמיה, וענינם מחייב שימת לב מיוחדת מתוך אהדה. עם זאת, מותר לראות את בעיית הדימוקרטיה העיקרית, זו של ההמונים, כדחופה וחשובה יותר. באם לא נחיש את קצב ההתקדמות ולא נמצא דרכים לחינוך דימוקרטי מקיף ומהיר עשויה הדימוקרטיה הישראלית — במסגרת המדינה והתנועה כאחת — להתנוון מחוסר נושאים חיים, או להסתלק על-ידי עלית דימוגים שינצלו את שתיקת ההמונים לטובתם הפרטית או הקבוצתית. גדולה וחשובה היא המשימה להעמיד את האינטליגנציה, את הסטודנטים, ואת נאמני התנועה בערים הגדולות במקום הנכון, ולאפשר להם פעילות ציבורית המקנה סיפוק נפשי והרגשת שירות מועיל לעם. אך גדולה ממנה לאין ערוך היא המשימה להעלות לחיים של טעם ופעילות את אלפי החברים ביפו, בבית שאן, בשיכונני פתח-תקוה ובמגדל-אשקלון

בארצות אחרות. ההתפתחות של עשר השנים האחרונות החריפה מאוד את היחסים בין המפלגות, והציבור כולו נתון בפוליטיזציה המגיעה לעתים עד כדי הפרזה. במצב כזה, מפלגה אחת חושדת בחברתה, שאין השתתפותה בדיונים מתוך כנות ולגופו של ענין, והנסיון מראה כי החשד הזה יש לו יסוד לא מבוטל כלל. התוצאה היא שהדיונים על עניני ההסתדרות נערכים במסגרות מפלגתיות, ונמצאת הדימוקרטיה הפנימית של ההסתדרות מתקפחת.

הישוב הישראלי מורכב רבדים רבדים שנתהוו כמשקע של גלי העליה השונים, כל גל ומושגיו והרגליו. אנחנו אך בתחילתו של תהליך הגיבוש, והבא לדבר על ציבור הפועלים, למשל, כקטיגור ריה חברתית מוגדרת וברורה, מסלף במידה מסר יימת את המציאות. יתר על כן: הרבדים והגוונים משתקפים גם בנוער ילידי-הארץ, שכל אחד מאבר תיהם הוסיף גוון משלו לנוסח החיים הישראלי המתרקם בארץ. עדיין הגוונים השונים — הכל לפי המוצא הגיאוגרפי, החברתי או התנועתי — ניכרים היטב במשקי ההתישבות העובדת ובחטיבות כלכליות או חברתיות בעיר, ואין תימה אם דבק משהו מריבוי הגוונים הזה גם בדור הצעיר. וכשמצויים הבדלים או גוונים שאינם נעוצים במציאות הכלכלית או החברתית הממשית, דוקא, הרי תהליך המיזוג של רצונות ודפוסי הביטוי, שהוא תנאי להגשמתה של דימוקרטיה, נמצא פגום ומופרע.

ב.

ואולם כל מה ששרד מתהליך התהוותם של הרבדים השונים בעליות הקודמות כאין וכאפס הוא לעומת התמורות אשר חלו בשנות קיומה של המדינה. אנו עדים לראשית התרקמותו של העם. שותפות אינטרסים מבחינה סוציאלית מתנגשת עדיין בהכרת האנשים התנגשות חריפה עם מושג גיהם ונטייתיהם מעבר לא-רחוק, ריבוי האלמנטים החברתיים והתרבותיים, נחשלותם העצומה, מבחינה פוליטית וחברתית, של חלקים גדולים למדי מן העליה, ועם זה להיטותם של אותם החלקים לזכות בעמדות ייצוג והנהגה בחברה הישראלית — כל אלה מסבכים ו"מעקמים" את החיים הדימוקרטיים בארץ. בשנים ספורות התקדמנו הרבה לקראת מיזוג העדות והשבטים והבראת הפסיכיקה של בני הגולה — הרבה יותר ממה שאנו משערים — ואולם, מאידך גיסא, עדיין יש גילויים מדאיגים של גיבוש "גיטאות" מסוגרים והחרפת יחסים בין החטיבות השונות בשלבם הגבוה של

מעיקרה. ההרגשה היא הקובעת ולא תוצאות הניתוח ההגייוני.

ד.

ייתכן כי חומרת הבעיה של הדור הצעיר נעוצה בעובדה הפרדוקסלית, שהמהפכה הגדולה בהיסטוריה היהודית ביטוייה הם כמותיים בעיקרם, ולא דווקא איכותיים. אמת, עצמאות ישראל אל היא תמורה יסודית בחיי העם. במושגים, בתחושה הלאומית, בראיית העתיד וכו' וכו'. אור לם אמת גם זאת, שבפועל ממש החידוש הוא בהיקף ובממדים, ולא במהות ובתוכן. הריכוז הטריטוריאלי של העם שוב אינו מתגשם בקבוצות קטנות אלא ברבבות ומאות אלפים; יישוב הארץ שוב אינו נסיונות בודדים, זהירים, כי אם מאות ישובים חדשים; לא עוד הקמת בית-ספר אחד וגימנסיה אחת, אלא הקניית חינוך ותרבות להמון בני ילדים ונוער; לא תחית הלשון בפי סגל חבורה של משכילים מתנדבים, כי אם הקניית לשון אחת ותרבות לאומית אחת למאות אלפים יוצאי ששים גלויות; לא עוד גישושים לקראת משק עצמי בהיקף מיקרוסקופי כמעט, אלא בניית משק עצמי אי בממדים ממלכתיים. לשעבר: עוד עץ, עוד בית, עוד נקודה. כיום: עוד יער, עוד שיכון, ועוד שרשרת ישובים.

ברור, כי הרחבה כמותית זו מחייבת עליה איכותית. דא עקא, שלהבדיל מראשית המאה, שתמורותיה הולידו שורה מפוארת של הוגי דעות ומפלסי דרך, הקימו תנועות והפריחו מחשבה ציבורית, לא הביאה המהפכה הגדולה של הקמת המדינה לידי יצירה מחשבתית מקבילה. אפשר לא היה צורך בשינוי ערכים ובחידוש רעיונות-היסוד. אבל לא זכינו אפילו לחידוש הביטוי והנוסח. והדור הצעיר, הניצב נוכח המשך מוגבר ומזורז, ולא לפני חידוש מהפכני, אין לבו מתעורר משום-מה.

ואף זו: בקרב העם — במבנהו ובנפשו — תורגש התמורה הגדולה, כנראה, רק בגמר הפרק הראשון של קיבוץ הגלויות ושל הבראת החברות, ועדיין לא הגענו לסיום פרק זה. לעומת זאת, ברורים ובולטים יותר גילויי המהפכה על הגבולות שבין החויה הפנימית והתחושה החיצונית: ישראל והעמים, מדינת ישראל והתפוצות. בגילויים אלה מרגיש דווקא הדור הקשיש, זה שטעם טעם גלות וחוסר עצמאות, והוא ממילא ער יותר למהפכה ומגיב עליה ביתר פעילות מן הדור הצעיר.

מצבנו אפיו מורכב, פרדוקסלי במידת-מה.

וכן, להקנות להם הרגלי דימוקרטיה ולהבטיח להם הרגשת אזרחות ושותפות בלתי מסולפת בתנועתם. עוד ידובר על החטא הכבד אשר חטאה האינטליגנציה שבתנועת הפועלים על כל זרמיה (והגורמים שהיו צריכים לסייע בידה) על שלא ידעה לשלב את שני הצרכים, לשרת נאמנה את ההמונים ועל-ידי כך להיות להם לפה.

מלחמת האבות והבנים עתיקת ימים היא, ושרשה בתהליך הביולוגי המביא לידי חילוף משמרות בחברה האנושית. אולם מלחמה זו לא תמיד זהה היא עם קידמה ומהפכות. הבדל גדול הוא בין "צעיר" ל"חדש". דוקא בחברה מאוזנת ובימים כתיקונם יש שמרד הבנים מגיע לביטויים חריפים ביותר, ואילו בתקופות מהפכניות באמת מתחלקת החברה לישן וחדש, ובשני צדי המיתר רס נמצאים בני שני הדורות ללא התנגשות חריפה ביניהם. מאלף מאוד הוא נסיונו של יובל השנים האחרון: המרד של צעירי גרמניה ואוסטריה, בראשית המאה, כנגד ביתם וסביבתם הבורגנית היה מרד חריף וסוער, אך הוא הסתפק בפריקת עול הבית והסביבה בפרק-חיים מסוים וסופו שהגיע לניהיליון תרבותי ולפאשיזם פוליטי. לעומת זאת, התנועות אשר נשאו בחובן מהפכה אמיתית, חברתית ואנושית כללית, כגון הור"מים הגדולים של תנועת המהפכה ברוסיה, או הסוציאליזם האוסטרי לא הקימו במשך זמן רב מסגרת מיוחדת לדור הצעיר ולבני הנוער: המאמץ המהפכני שיתף את כולם בתחושת התחדשות וצעירות.

והנה אנחנו עומדים בתוך תוכה של המהפכה העברית. עברנו רק כברת-דרך בה, ובשטחים רבים עדיין הננו בשלב ראשון. המאמץ אשר לפנינו כביר. מניין אפוא ההרגשה — והיא נשענת על עובדות חיות — כי בני הדור הצעיר כאילו פרשו הצדה, כל אחד מתבודד בפינתו הפרטית? מאות ואולי אלפי צעירים בעלי תרבות ויכולת נמנים מבחינה פורמלית עם אחת ממפלגות הפועלים או נוטים להן, ורובם רשור מים בהסתדרות. רבים מהם נאמנים במדה זו או אחרת לדרכי תנועת הפועלים, אך במסגרותיה אין הם מוצאים פורקן למרצם. לא זו בלבד שאין הם רואים דרך ברורה לעצמם, אלא אין להם — להרגשתם — אפילו מסגרת חברתית שבה יוכלו להביע ספקותיהם ולהפש דרכם בצוותא. הרגשה זו מסוכנת היא ויש בה פתח אסון לאומה המתחדשת. וכאן אין ערך לבדיקה אוביקטיבית, אם הרגשה זו של הדור הצעיר מוצדקת או מופרכת

טרוניה. ואין צריך לומר שהתנשאותם של הגב"איים הממונים על ידי עצמם אסור שתפגע כמלוא הנימה בדאגה להפעלת הכוחות הציבוריים הגנריים בעליה ולחינוך ההמונים לדימוקרטיה. אלא שיש להבחין יפה-יפה בין הקצף הנמתח על פני הגלים הסוערים של קיבוץ הגלויות ובין הגלים והזרמים עצמם. ככל שאין להתרשם מן הלהג הנשמע מפקידה לפקידה — ביחוד כשמדובר על זכויות-ייצוג ללא חובות שירות — אין להת-עלם מהמאויים הציבוריים הבריאים שבהמוני העם.

מעין זה הוא גם המצב בדור הצעיר: הצעיריים שיש להם תפיסה נכונה בבעיות המדינה והחברה, ויכולת מחשבה וכושר פעולה בדרגות שונות, הם בשעה זו, לדאבונו, השכבה השותקת והמסתייגת. ואילו בין ראשי המדברים, המוכיחים בשער, והתובעים בפה בשם „הצעירים“, לא מעטים הם שאינם צעירים כלל ברובם, וכוונתם לא לדימוקרטיה ולהתחדשות, אלא לעניינים הם האישיים ביותר. ברור, אין מקום להכללות. בין הבאים לתבוע את מקומו של הדור הצעיר במנהיגות ובהנהגה, יש בעלי כוונות כשרות בהחלט ודבריהם נאמרים בחרדה כנה. ואולם דוקא אותם המקרים, שבעית הנוער מנוצלת ניצול אישי לרעה, זוכים לתשומת-לב יתרה.

אכן, הקצף ישקע ויתנדף ככל שנתקרב לפתרון אמיתי ונאות לבעיות-היסוד, כגון חינוך ההמונים לדימוקרטיה, שיחוף חוגים רחבים בהנהלת הארגונים הציבוריים והתנועות הפוליטיות, הפעלת העולים, רתימת הצעירים בעול האחריות למעשה ולמחשבה של המדינה. הרבה תלוי בתהליכים אוביקטיביים, ששליטתנו עליהם מוגבלת. אך לא מעט תלוי גם בראיה נכונה של המצב — וברצון פעיל לתמנו.

האומה והמדינה זקוקות להתמדתם של הקשיים והותיקים לא פחות מאשר לדם החדש והתוסס של הנעורים. המהפכה העברית זה טבעה וזה כוחה, שהיא מחייבת לא חילוף משמרות גמור, כי אם שילוב דורות פורה. את סוד השילוב הזה אנו מפענחים בהדרגה מתוך לבטים רבים. והנה, מענין הדבר כי התחדשות האקטיבה הציבורית במדינה באה מקרב העליה החדשה יותר מאשר מקרב הדור החדש. מלחמת הקיום, הרצון להאחז בעמדות ציבוריות לשם הגנה על אינטרסים חיוניים או לשם סידור מהיר יותר (אישי או קבוצתי-שבטי), הם המניעים הראשונים לפעילותו של העולה ולשימוש באפשרויות הניתנות על-ידי המבנה הדימוקרטי של המדינה. אך חשוב לא פחות הוא הרצון — שבהכרה או שבתהיכרה — ליהנות מן הזכויות הדימוקרטיות עצמן, מאחר שרובה המכריע של העליה חסר היה האפשרות לחיות כל חיים דימוקרטיים ראויים לשמם — בארצות המזרח, כל ימי הגלות, ובאירופה המזרחית והמרכזית, בעשרים השנים האחרונות.

ה.

עליית כוחות ציבוריים חדשים מקרב העליה ניכרת בעיקר ברבדים הנמוכים של החיים הציבוריים, במידה פחותה בדרגים הבינוניים, ומצומצמת למדי בעמדות המפתח המרכזיות. התהליך אינו שווה בכל השבטים ולגבי כל שטחי החיים. בינתיים צפים על פני השטח אפוטרופסים וגבאים למיניהם, שרבים מהם אינם מוכרים כלל על-ידי המוני העולים. ודוק: ככל שתלושים יותר ה„מנהיגים“ ממעבה השכבות שהם מתיימרים לייצג, כן תעלה ותגבר זעקתם על קיפוח עדם, שבטם, שכבתם. אין פירוש הדבר, כמובן, שהמוני העולים מרוצים מהמצב ואין בלבם